

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ОБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНИХ СТОСУНКІВ

У статті представлені результати соціально-педагогічного дослідження формування особистості майбутнього вчителя як об'єкта соціальних стосунків.

Сучасний рівень розвитку національної освіти зумовлює потребу формування й розвитку психологічно грамотних та висококваліфікованих майбутніх учителів з особистісно орієнтованою спрямованістю в навчанні й вихованні учнів.

Такий підхід неможливий без урахування соціальних умов формування майбутніх вчителів. Отже, формування соціально значущих рис особистості майбутнього педагога ми вважаємо однією з головних задач виховання в ВНЗ. В соціології існує своя, відмінна від психологічної, соціологічна теорія особистості [1]. Соціологічна теорія особистості - це спеціальна соціологічна теорія, предметом дослідження якої є людина як суб'єкт і об'єкт соціальних відносин на рівні її взаємозв'язків з соціальними спільнотами, включаючи малі контактні групи і колективи. Принципи наукового підходу до розвитку соціологічної теорії особистості - встановлення залежності властивостей особистості від суспільно-економічних, соціально-культурних, предметно-діяльних особливостей її соціалізації, внаслідок чого важливого значення набуває соціальна типологія особистості - виявлення її суттєвих рис, зумовлених способом життя, життєдіяльністю.

Так, властивості соціально-історичних типів особистості співвідносяться з конкретно-історичним типом суспільства; риси особистості, зумовлені класовою належністю, утворюють соціально-класову психологію; соціально-типові особливості національного характеру - продукти історичного розвитку даного народу, а специфіка умов і змісту праці представників різних професій визначає особистісні якості професійного типу.

В соціальній типології виділяються властивості ідеального типу (в якому виражається вимога соціального ідеалу, фіксованого в соціально-політичних і моральних концепціях, релігійних віруваннях), нормативного типу особистості (що характеризує властивості, формування яких об'єктивно необхідне для функціонування і розвитку даного соціуму і реально можливе за цих умов), реально розповсюджених типів особистості (тобто фактично пануючих типів особистості, які можуть суттєво відрізнятися від нормативного, а тим паче ідеального типів).

Головна проблематика соціологічної теорії особистості - формування особистості і розвиток її потреб у нерозривному зв'язку з функціонуванням і розвитком соціальних спільнот, вивчення закономірностей її взаємозв'язку з суспільством, групою (колективом), регуляції і саморегуляції її соціальної поведінки. Цей зміст соціологічної теорії особистості розглядається з точки зору стійкості психічних властивостей, процесів і відносин.

Розглянемо окремо структуру особистості вчителя. У сучасному цивілізованому суспільстві педагог є фігурою, котра потребує особливої уваги, і там, де його місце займають не досить професійно підготовлені люди, в першу чергу страждають діти, причому втрати бувають часто непоправними.

У сучасній психології і педагогіці до особистості вчителя висувається ряд вимог, які поділяються на **головні та другорядні**, а також **стійкі та змінні**. [2 : 522-537]. Без головних неможливо стати кваліфікованим вчителем, а другорядні створюють педагога як яскраву особистість. Сстійкі постійно притаманні вчителеві всіх часів і народів, і змінні зумовлені особливостями даного етапу соціально-економічного розвитку суспільства. Серед головних Р.С.Немов виділяє в професіоналізмі вчителя наступні якості: любов до дітей, наявність спеціальних знань з предмету, широка ерудиція, педагогічна інтуїція, високорозвинений інтелект, високий рівень загальної культури і моральності, професійне володіння методами навчання і виховання.

Додаткові, чи другорядні, комунікабельність, артистичність, весела вдача, хороший смак. Головні та другорядні якості в сукупності складають індивідуальність педагога. Можна зазначити, що існуюча система освіти часто відстає від перетворень в соціальній сфері суспільства, хоча в цілому гнучко її відтворює. Нова ситуація в суспільстві задає нові цілі навчання і виховання, а вони, в свою чергу, визначають вимоги, що висуваються до особистості вчителя. Для того, щоб вчасно і більш точно встановити ці вимоги, необхідно здійснити наступне: правильно оцінити тенденції політичного, соціального і економічного розвитку суспільства; визначити, якими якостями в цьому суспільстві має бути наділена людина, щоб суспільство безперервно розвивалось.

Виходячи з останнього, сформулюємо два питання, що стоять перед вищою школою: Якими позитивними рисами має бути наділена і від яких недоліків позбавлена людина, що закінчує школу? Яким має стати сучасний педагог, що забезпечує формування і розвиток особистості, необхідної суспільству?

Почнемо з обговорення першого із сформульованих питань. Головною тенденцією сучасної програми розвитку суспільства є демократизація життя і децентралізація управління. Економічні перетворення зачепили всю систему соціальних відносин, вводячи ринкові стосунки до значної їх частини, диктуючи необхідність самостійного прийняття відповідальних рішень. Значно розширились можливості для встановлення прямих політичних, соціальних, господарчих зв'язків між людьми, що призвело до інтенсифікації ділового та особистого спілкування.

Зазначені тенденції підвищили вимоги до тих якостей, якими мають бути наділені представники нового покоління. Перш за все, це вміння жити в умовах демократії, плюралізму думок, спілкуватися і взаємодіяти з людьми на правовій та демократичній основі, вміння розібратися в політичних течіях і економічних тенденціях

суспільства. Це передбачає здатність визнавати, розуміти, приймати як реалії наявність численних точок зору, вміння вести дискусії, на висококультурній основі розв'язувати суперечки, що виникають. В процесі навчання та виховання підростаючого покоління нові умови життя вимагають від вчителя відмови від диктату і будь-яких способів справити тиск на особистість, вимагають поваги до особистості, визнання її позитивних рис і значущості.

Децентралізація управління і передача влади на місця передбачають прийняття останньої, вміння скористатися нею, тому сучасні умови висувають підвищені вимоги до організаційних вмінь вчителя, до здатності керувати людьми, приймати управлінські рішення. Для сучасного педагога важливою є не лише професійна компетентність, але й наділення якостями керівника-лідера.

Зміна системи економічних відносин вимагає розрахунку, діловитості, бережливості, господарської винахідливості, підприємливості, яка ще зовсім недавно у радянському суспільстві вважалась якщо не негативною, то не найбільш необхідною рисою для життя і не виховувалась у підростаючого покоління.

Політичне забарвлення різних соціальних прошарків суспільства, в якому має працювати майбутній студент педагогічного ВНЗ, вимагає від них вміння розбиратися у сучасній економіці і політиці, мати свою точку зору, вміти викладати свої думки в усній і письмовій формі, переконувати самому і уважно слухати інших.

Ось ми й підійшли до питання, що нас цікавить, а саме: *які ж з якостей особистості, що входять до її структури, вважати соціально значущими, а стосовно майбутнього вчителя, соціально-педагогічними?*

Адже для формування якостей, необхідних в нових соціальних умовах, вихователям і дослідникам потрібно чітко окреслити коло цих якостей.

У своєму дослідженні ми спираємося на загальнопедагогічну професіограму професора Л.Ф.Спіріна [3], котрий розглядає її як "ідеальну абстрактну модель особистості вчителя, що в комплексі узагальнює (інтегрує) її найсуттєвіші якості, необхідні для здійснення професійної діяльності, тобто для розв'язання освітньо-виховних завдань в будь-якій педагогічній системі" [3 : 28]. Серед характерологічних особливостей особистості вчителя Л.Ф.Спірін виділяє громадянську і професійно-педагогічну спрямованість, інтелектуальні риси характеру, риси наукового стилю мислення, моральні, вольові і емоційні риси характеру. Оскільки проаналізувати, з метою їх подальшого формування, всі характерологічні особливості майбутніх педагогів в одному дослідженні неможливо, ми вирішили зупинитися на моральній сфері, представленій в професіограмі вчителя.

В сучасному суспільстві, на фоні змінних соціально-політичних і екологічних умов буття, багатовікові уявлення про добро і зло, правду і неправду, честь і безчестя залишаються тим стрижнем, на який нанизується соціально зумовлена підструктура особистості. Вчитель завжди знаходиться в системі "людина-людина", а тому всі його слова і дії мають утверджувати в спілкуванні з вихованцями вічні загальнолюдські цінності.

У сучасній психолого-педагогічній і філософській літературі моральність розглядається як "одна з форм суспільної і індивідуальної свідомості, що відтворює ставлення людей до Батьківщини, до оточуючої природи, до власності, праці і інших видів діяльності, один до одного" [3, с.14].

Серед соціально-педагогічних якостей особистості окреслимо коло моральних якостей.

Моральні якості характеру, що виражають відношення педагога до вихованців: любов і піклування, заснована на цьому індивідуалізована педагогічна допомога; доброта; душевність, доброзичливість; довір'я, чуйність, витримка; уважливність, розумна вимогливість, справедливність; поблажливність, терплячість. *Риси і якості, що виражають відношення до колективу:* моральна активність, співробітництво; демократизм, товариськість, готовність до взаємодопомоги; толерантність (терпимість) до колег, самовладання. *Риси і якості, що виражають відношення до себе і своїх професійно-особистісних якостей:* усвідомлення і почуття власної гідності; совісність, розумне самолюбство; професійна гордість, впевненість у собі; вимогливість до себе і до своєї діяльності, нетерпимість до недоліків; скромність, простота, самодисципліна; прагнення до самовдосконалення. *Риси і якості, що характеризують педагога з точки зору морального регулювання поведінки:* усвідомлення і почуття чесності, правдивості; добросовісність, обов'язковість; підприємливість, діловитість, ініціативність, цілеспрямованість; організованість, зібраність, бережливість; здатність адекватно оцінювати результати проведеної діяльності. *Риси і якості, що характеризують високу культуру педагогічного спілкування:* ввічливість; уважливність; тактовність; ласка; запобігливість.

Нами було проведено дослідження ієрархії педагогічних якостей, визначених у професіограмі Л.Ф. Спіріна (див. вище), серед студентів факультету іноземних мов та філологічного. В ньому взяли участь 150 чоловік: першокурсники, випусники та студенти проблемної групи, яка займалась на практиці соціально-педагогічною роботою. Піддослідним пропонувалось проранжувати 40 соціально-значущих якостей педагога в порядку їх пріоритетності в "ідеалі" та наявності у самих учасників дослідження.

Ранг №1 присвоювався найбільш вагомій якості, а 40 – найменш вагомій. **Перші місця по вагомості були розподілені таким чином:** Серед першокурсників – любов до дітей, гуманізм; потреба в оволодінні педагогічно-психологічними знаннями; розумна вимогливість, справедливність; глибина, широта, гнучкість розуму; ерудиція. Серед п"ятикурсників – любов до дітей, гуманізм; професійна дієздатність; глибина, широта, гнучкість розуму; педагогічна уважність; професійна гордість, впевненість у собі. Серед студентів проблемної групи – любов до дітей, глибина, широта, гнучкість розуму; потреба в оволодінні педагогічно-психологічними знаннями; доброта, критичність. **Останні місця по значимості надані таким якостям:** Серед першокурсників – колективізм; принциповість; скромність, самодисципліна; професійна гордість, впевненість у собі; бути громадянином. Серед п"ятикурсників – скромність, самодисципліна; бути громадянином; принциповість; ласкавість, патріотизм. Серед студентів проблемної групи – колективізм; скромність, самодисципліна, ласкавість; бути громадянином; патріотизм.

Як бачимо, найменш потрібним педагогу, на думку майбутніх вчителів, є такі суто соціальні якості, як колективізм, патріотизм, бути громадянином. Формування моральної свідомості не можна розглядати у відриві від соціальної поведінки, реальної діяльності, у ході якої складаються не тільки моральні поняття, але й почуття, звички та ін. Характерний для особистості спосіб вирішення моральних проблем, як і та система цінностей, з якою вони співвідносяться, формуються перш за все у ході практичної діяльності людини і її спілкування з оточуючими людьми.

Спираючись на теорію діяльності О.М. Леонтьєва про те, що якості особистості формуються і розвиваються у відповідності до діяльності людини, ми створили соціально-педагогічну проблемну групу (яка в подальшому і стала експериментальною в нашому дослідженні) в складі 50 студентів факультету іноземних мов. Студенти за власним бажанням були розділені на 4 групи і працювали як вихователі-педагоги з дітьми-сиротами, дітьми-інвалідами, неповнолітніми порушниками закону, а також в підліткових клубах в нових мікрорайонах. Крім цього, з ними проводилась діагностична і психокорекційна робота та психологічні консультації по спілкуванню з "підшефними" дітьми. Соціально-педагогічна діяльність проблемної групи була скоординована з Житомирським обласним центром соціальних служб для молоді і проходила в рамках обласних програм "Підліток на вулиці" та "Кожній дитині – материнську турботу".

Робота проблемної групи триває. Оскільки соціальні умови є найважливішим фактором, який визначає поведінку особистості, сподіваємось, що мораль із зовнішніх вимог суспільства до особи повинна перетворитися у внутрішні мотиви її діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Система социологического знания. Сост. Щекин Г.В. – К., 1998, - 230с.
2. Немов Р.С. Психология образования. – М., 1998. – 596с.
3. Спирин Л.Ф. Професиограмма общепедагогическая. – М.: Российское педагогическое агенство, 1997. – 34с.

Матеріал надійшов до редакції 15.09.03 р.

Мирошніченко Е.А. Формирование личности будущего учителя как объекта социальных отношений.

В статье представлены результаты социально-педагогического исследования формирования личности будущего учителя как объекта социальных отношений.

Myroshnychenko O.A. The formation of the personality of a future teacher as an object of social relations.

This article presents the research data of a sociopedagogical study relating th the essential features of a future teacher as an object of social relations.